

СРЕБРНО ПОСУЂЕ ИЗ НЕКРОПОЛЕ КОД ТРЕБЕНИШТА

Ове године се навршавају четири деценије од открића првих налаза из светски познате некрополе код Требеништа у непосредној близини Охридског језера античког *Luchnidos-a*. Међутим, интерес научног света није ни до данас ни мало опао, мада су дати многи прилози и напори ка решавању нових проблема. После открића првих седам гробова од стране Б. Филова и К. Шкорпила¹⁾, уследила су и истраживања нашег угледног историчара Н. Вулића). Истраживачима не можемо у потпуности да захвалимо на наслеђу које су нам оставили, јер не располажемо ни најосновнијим теренским подацима како у погледу документације а тако исто и у погледу стратиграфије и међусобног односа гробова. Тек после рата су извршена систематска и научна истраживања чији ће резултати бити ускоро објављени.

Међу објектима из ове веома богате некрополе налази се и неколико примерака сребрног посуђа које ће бити предмет разматрања у овоме раду. Аутори који су писали о проблему Требеништа или у вези са њим углавном једноставно региструју ово посуђе не упуштајући се у детаљније разматрање. Тако Б. Филв даје само каталожне описе и податке у коме су гробу нађени ови објекти. Према његовим подацима сазнајемо да је он открио један рог и два пехара²⁾ (један само боље очуван). Идентичне комаде је нашао и Н. Вулић, односно један рог и три пехара доста добро сачувана³⁾. Ово наведено посуђе има као заједнички елеменат украса златне орнаменталне апликације по правилу одмах испод усне судова као и на деловима одмах изнад ногу пехара. Мало отступање запажа се на роговима код којих је овај украс само на горњем делу, док

1) Bogdan Filow, *Die archaische Nekropole von Trebenishte am Ohrida-See*, Berlin—Leipzig 1927.

2) Гласник Скопског научног друштва, 1932, стр. 1 и даље, Споменик СКА LXXVI и LXXVII, други разред, бр. 59 и 60, Београд, 1933 и 1934; *Jahrbuch, Arch. Anzeiger, Beiblatt III/IV*, 1930, s. 276—279; *Jahrbuch 1933. Arch. Anzeiger, Beiblatt III/IV*, s. 459—482; *Revue archéologique* 1934, Janv.-Avril, p. 26—38.

3) *Op. cit.* 1, Некрополе, p. 30, № 35, Taf. VI, 1 (рог); p. 31, № 36, 37 Taf. VI, 2 (пехари); p. 29. № 32, 33 и 34. Abb. 26, 27—1, 2 (кантароси?).

4) Гласник СНД, 1932, стр. 14; стр. 15 сл. 17 и 18; Љубиша Поповић *Кашаој налаза из некрополе код Требеништа*, Београд 1956, стр. 23, 46, Табле XIV, XVI, XVIa, XVIb.

је на средини суда такође аплициран украс састављен од већих полумесечастих делова у двоструком реду. Доњи део рогова је профилисан и завршава се једним левкастим делом од сребра на чијем се врху налази такође сребрна алка. Сви златни наведени аплицирани украси израђени су у техници пресовања и искуцавања. У вези с овим аплицираним украсима Б. Филов каже: „Unter dem Mündungsrande befindet sich zunächst ein breiteres, sehr gearbeitetes Palmetten- und Blatornament; darunter folgt zwischen zwei ganz feinen Perlstäben, ein zweifaches herabhängendes Blattornament“⁵⁾). Поред већ наведеног посуђа нађена су и три суда која Филов означава као кантаросе⁶⁾).

Приликом анализе културног инвентара некрополе код Требеништа сребрно посуђе сам издвојио у посебну групу и указао на недостатак компаративног материјала. Како је и сам каталог налаза из Народног музеја у Београду имао свој одређен оквир и концепцију, нисам се могао упуштати у нека детаљнија анализирања појединих мањих нерешених питања, већ сам настојао да дам општу слику проблема Требеништа консултујући тадашњу литературу, као и уносећи и извесне своје погледе и запажања на споменути проблем⁷⁾).

Сребрно посуђе из Требеништа могуће је посматрати у једној новој светлости, јер нам пре свега извесни нови налази то допуштају, а с друге стране и нови резултати у обради сродног материјала. Пре него што бисмо прешли на објашњавање и повезивање с новим паралелама, сматрам да би било врло значајно да се најпре позабавимо пореклом самог рога односно ритона. О овом питању мишљења научника су врло различита, и због тога ћемо их претходно изложити.

Цео процес и начин израде ритона видимо јасно на претставама плитких рељефа из могиле Петосирис у Хермополису (средњи Египат). Ови рељефи су из хеленистичког периода. Што се тиче пак самог порекла ритона, пре свега Ернст Бушор их налази на Понту, у Персији и у Ликији, а у последње време се прилично јасно диференцирају два потпуно опречна мишљења. Тако А. Адриани проглашава Египат првобитном постојбином ритона, док са друге стране М. Ростовцев, Е. Херцфелд, М. Бахрами, Г. Лушеи одлучују се за сириско или иранско порекло. Није такође без интереса навести још једно мишљење Ернста Бушора који сматра да су ритони потекли као резултат упрошћених посуда животињског стила⁸⁾).

Узевши у обзир горе наведена мишљења сматрам да порекло ритона пре треба тражити на истоку, јер за то имамо далеко више

⁵⁾ Op. cit. 3, p. 30.

⁶⁾ Op. cit. 3, p. 29.

⁷⁾ Op. cit. *Каталог Требеништа*, стр. 16 до 35.

⁸⁾ В. Swoboda—D. Cončev, *Neue Denkmäler antiker Toreutik*, Praha 1956, p. 25.

оправдања, јер се веза може пратити почевши од сребрног ритона с претставом животињске главе из Уст' Каменогорска, који Б. Свобода с правом истиче као рад једне јонске инспирације⁹⁾). Сам украс одмах испод отвора показује извесне карактеристике архајске укочености, али исто тако и асирске утицаје, што није у опречности са приписивањем јонском златарству из година 480—460 пре н. е. Украс је изведен као апликација с претставом наизменично палмете и још неразвијеног лотосова цвет, управо идентичног као на примерима пехара из Старе Загоре у Тракији¹⁰⁾). О њиховој вези с посуђем из Требеништа биће касније речи у даљем излагању.

И у областима Понта има примера сребрних рогова са златним апликацијама, од којих су нарочито значајни они из комплекса некропола названи „Седморо браће“¹¹⁾, затим примерак из Карагодеуашка¹²⁾). Ове наведене паралеле с Понта су из периода похеленског колонизаторског подухвата и дефинитивног учвршћивања на обалама аутохтоних племена, а у првome реду Скита. Важно је напоменути да је стабилизација уследила тек у V веку пре н. е., што се може веома јасно показати и на другим многобројним примерима који речито и убедљиво говоре о несумњивом хеленском утицају класичног периода. Континуитет се није прекидао ни касније, када хеленистичка култура и уметност прелази првобитне оквире свога настанка, а нарочито цвета на Понту поред осталих већ довољно познатих подручја.

Трачка обала и њена дубља унутрашњост се не разликују много од већ показаних особености хеленског утицаја на Понту који је рекло би се равномерно струјао на ова два огромна пространства. Цео низ хеленских колонија на трачкој обали као и дубље у унутрашњости пружа поуздане индикације од којих су за нас од изванредног значаја налази из већ споменуте Старе Загоре¹³⁾, затим цео комплекс некропола Дуванли¹⁴⁾ и најзад веома значајан златни налаз из Панађуришта¹⁵⁾). Већ раније истакнута веза о пореклу ритона односно рогова са истока има и овде свог оправдања, јер богатство украса са готово барокним претеривањем како на неколико ритона исто тако и на посуђу и осталим објектима, омогућава нам да добијемо уједно и крајњу границу простирања. Како у стилском исто тако и у хронолошком смислу налаз из Панађуришта даје нам један логичан завршетак. Објекти из Панађуришта су управо на граници једног схватања које већ не обилује строгим класичним узорима, него у пуном хеленистичком замаху друге половине IV века пре н. е. доживљава своју кулминацију.

⁹⁾ Ibid. p. 37, Abb. 10.

¹⁰⁾ *Summary Guide to the Department of Antiquities*, Ashmolean Museum, Oxford, 1951, p. 54, Pl. XL.

¹¹⁾ M. Rostovtzev, *Iranians and Greeks*, pl. XII, B, C.

¹²⁾ E. Minns, *Scythians and Greeks*, p. 219, Fig. 121.

¹³⁾ Op. cit. 10.

¹⁴⁾ *Die Grabhügelnekropole vom Duvanli in Südbulgarien*, 1934.

¹⁵⁾ Op. cit. 8, p. 117.

Пехари од сребра из некрополе код Требеништа су пре свега идентични по мотиву као и по аплицираном украсу, који се у првоме реду везује за већ наведени пример из Старе Загоре¹⁶⁾, само с том разликом што се овде запажа урезан украс а не претходно пресован и тек касније аплициран. Д. Б. Харден сматра да су пехари локални рад рађени према хеленским узорима, и да на основу црно-сјајне посуде и на основу целог обележја гроба може се у целини датирати у касни V век пре н. е. При том он такође истиче да је овде свакако реч о полу-грецизираним варварима¹⁷⁾.

Овај аплицирани украс, који је уствари састављен од обрађене палмете и листастог орнамента, има директну аналогију с истоветном претставом на једној сребрној плиткој посуди из Nymphaeum. Ова је посуда у оквиру читавог комплекса гробова под називом „Седморо браће“ заједно с осталим објектима датована такође у V век пре н. е.¹⁸⁾.

За потпуније објашњење нашег сребрног посуђа веома је важна чињеница да је приликом послератних ископавања у Будви (Црна Гора) 1953/54 године откривен фрагментовани (вероватно сребрни) пехар односно његов доњи део. Аплицирани део уколико је постојао није се сачувао. У овом до сада најдубљем слоју, а у исто време и најстаријем, такође је нађена и једна бронзана фибула лучног типа с повијеним једним крајем који се завршавао мањом пластичном бобицом¹⁹⁾. Овај тип фибуле се може везати за крај Hallstatt-a, касније га срећемо у развијенијем облику чак и у Чуругу²⁰⁾. Поред осталог у истом слоју су нађене и зделе од сиве керамике.

Ово је први случај после некрополе код Требеништа да је у нашој земљи нађен иако фрагментован пехар који нам без икакве сумње даје нове могућности и допуњава претходну анализу и постављање проблема у вези са сребрним посуђем из некрополе код Требеништа.

Што се тиче саме намене овог посуђа, може се с правом претпоставити да је оно имало практичан карактер, односно да се из њега пило. Само присуство алки на врховима ритона односно рогова наводи нас на помисао да је ту чак можда реч и о посуђу ратника који су могли да га задену за појас.

У уводном делу овога рада споменута су и три суда од сребра која Б. Филов назива кантаросима²¹⁾. Мислим пре свега да је сам назив погрешан, јер сам облик ни мало не индицира на хеленски кантарос, него се далеко више приближава обичном скифосу. Дршке ових посуда су уствари мање искуцане сребрне траке које

¹⁶⁾ Op. cit. 10.

¹⁷⁾ Ibid. p. 54.

¹⁸⁾ Op. cit. 12.

¹⁹⁾ Материјал још непубликован, страна дневника 51, бр. инв. 291 и 293. Захваљујем Ђ. Бошковићу и М. Грбићу на уступљеним подацима из Будве.

²⁰⁾ Гласник историског друштва у Новом Саду, 1 (1928), Табле I—V; Д. Гарашанин, *Кашаоџи мейсала*, Београд. 1954, стр. 40, 41, Табла XXX, бр. 5.

²¹⁾ Op. cit. 3, p. 29, br. 32, 33 и 34, Abb. 26—27—1, 2.

су касније занитоване и то само на горњем делу, односно на спољашњој површини суда док је доњи део слободно висео. Једина паралела која нам је позната јесте суд од бронзе из Радолишта, на коме су се сачували делови причвршћене тракасте дршке на спољним странама суда. Нема сумње да је овде реч о локалним производима²²).

У вези са целом анализом овог сребрног посуђа пада у очи једна чињеница да ни један примерак овог посуђа није нађен на територији Хеладе у ужем смислу. Евантуална претпоставка аутора који сматрају да је мотив ритона доспео из Египта изгледа да се не може одржати, јер из пре-хеленистичког периода постоје само орнаментални мотиви, који су опет на хеленско тло доспевали с разних страна, а често и посредним путевима. Већ смо у уводном делу нагласили плитке рељефе из Петосириса на којима се види цео процес израде ритона а што хронолошки спада баш у време широког распрострањања ове врсте посуђа у целом хеленистичком свету²³).

По досадашњим нашим знањима располажемо веома оскудним подацима који би говорили о продукцији сребра код Илира у јужним областима. Везивање за релативно ране почетке експлоатације сребра у Дамастиуму се исто тако може ставити у сумњу, јер још увек не располажемо неким значајнијим доказима²⁴).

Посматрајући ово сребрно посуђе из некрополе код Требеништа у склопу већ изнетих паралела и појава сматрам да нам може допунити наша познавања целог проблема Требеништа. Пре свега у сваком случају, на основу показаних аналогича, даје нам извесне могућности и веза са суседном Тракијом, као што смо то већ и истакли у претходном излагању. Није искључена могућност да су га израђивали хеленски тореути за потребе локалних илирских старешина. Ово нарочито поткрепљује налаз из Будве где је тачно утврђен илирски односно халштатски слој. Свакако на основу разлике у целом културном инвентару, како на основу бронзаног посуђа тако и у обради објекта од злата, с правом се мисли на рад локалних радионица односно мајстора. Врло је вероватно да су хеленски мајстори-тореути радили за потребе Илира, а ови могли касније овладати и сами, као што то видимо на накиту, фибулама и украсним иглама.

Сребрно посуђе из некрополе код Требеништа прикључује се већ раније класифицираним објектима као млађим у мојој анализи о културном инвентару ове веома значајне некрополе²⁵). Свакако постојање занатских дела архајске тореутике где се нарочито истиче бронзани кратер не треба да нам буду једина мерила за објашња-

²²) Материјал из Радолишта сам обрадио у посебном раду у Зборнику Народног музеја у Београду (у штампи).

²³) Оп. cit. 8, 12, Abb. 1, 2.

²⁴) O. Davies, *Roman Mines in Europe*, p. 239; R. L. Beaumont, *Greek Influence in the Adriatic Sea before the Forth Century B. C.*, — *Journal of Hellenic Studies*, vol. LVI, 1936, p. 181.

²⁵) Оп. cit. 7.

вање целог проблема. Насупрот томе појава млађих елемената у овој некрополи указује на потребу комплексног посматрања и објашњавања овог проблема. На основу изнетих паралела и целе анализе сребрног посуђа може се с правом датovati у другу половину V века пре наше ере.

Ново откриће илирске оставе код Новог Пазара допринеће решавању многих питања у проблему Требеништа, однос аутохтоне илирске културе према хеленској, као и питање простирања раних хеленских утицаја у центру Балкана, и извесне нове доказе о везама са суседном Тракијом.

Београд.

Љ. Поповић.

RÉSUMÉ

Lj. Popović: LA VAISSELLE D'ARGENT DE LA NÉCROPOLE DE TREBENIŠTE

Les fouilles de Trebenište, exécutées jusqu'ici par Filov et Vulić, ont mis à jour 2 rhytons en forme de corne et 5 coupes. Ces objets sont exécutés en argent avec des ornements en or appliqués. Sur les rhytons en forme de corne on retrouve au-dessous des ornements appliqués, des motifs identiques exécutés antérieurement au repoussé. Cet ornement se compose d'ornements de fleurs de lotus encore non développés, ainsi que de motifs semi-lunaires de dimensions plus importantes, exécutés en rangée double. Les opinions des auteurs sur les origines de ces rhytons sont très différentes. L'auteur est d'avis que leur origine doit être recherchée plutôt à l'Orient, des relations directes existant avec le territoire thrace (Duvanli, Panađurište), ainsi qu'en Illyrie (Trebenište). Les analogies des coupes se trouvent à Stara Zagora (Thrace) et dans un fragment de coupe de Budva (Illyrie). Il est important de noter qu'il n'existe pas en Grèce de vases semblables. L'opinion de certains auteurs selon laquelle les origines des rhytons en forme de corne devraient être recherchées en Egypte ne peut être admise: tous les exemples connus, dont les plus typiques sont les bas-reliefs de Pétosiris à Hermopolis (Égypte centrale) appartiennent à l'époque hellénistique.

Des ornements identiques de motifs appliqués se trouvent tout d'abord à Stara Zagora, sur une coupe, ainsi que dans le complexe des nécropoles (notamment les Sept frères et Karagodeuashk).

Les vases en question étaient certainement destinés à un emploi pratique (vases à boire). Les anneaux conservés sur ses objets, permettant de supposer que ceux-ci pouvaient être portés à la ceinture, en son une preuve importante.

Les analogies cités permettent, de même que les traits stylistiques, une datation à la seconde moitié du V-e siècle, ce qui correspond aux opinions émises antérieurement par l'auteur, sur les éléments relativement plus récents de la nécropole de Trebenište.